

ОСТАВА ИЗ СТРЕЖЕВА: УЗЕНГИЈЕ У РАНОВИЗАНТИЈСКОМ КОНТЕКСТУ¹

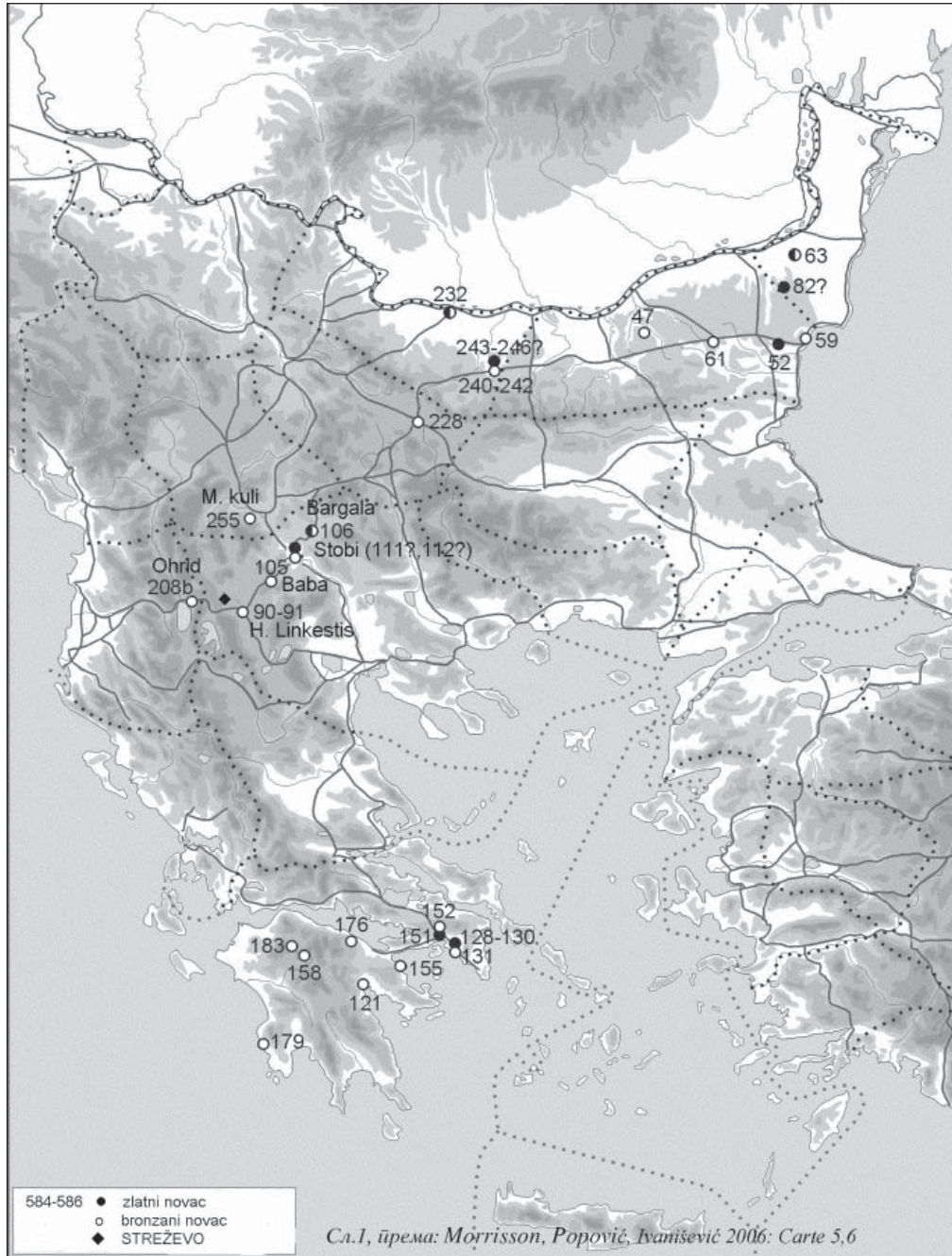
Рад је посвећен садржају оставе из Стрежева, која пружа могућност да се боље сагледа питање употребе опреме пореклом са Истока, у оквиру наоружања ромејске војске. Резултати заштитног археолошког истраживања на локалитету Кале у селу Стрежево – Битолско су објављени, као и одговарајући налази (Јанакиевски 1980). Утврђење површине око 2,5 ha је смештено на омањем платоу десне обале Шемнице, удаљено око 500м на североисток од савременог села. Уз остатке фортификационе и друге архитектуре, пронађено је и пет Јустинијанових новчића. Установљено је да је утврђење настало у једном маху, тј. да представља једно од новоподигнутих у доба власти тог цара. Према мишљењу истраживача, највероватније је срушено већ у другој половини VI века, приликом варварског упада са севера (Јанакиевски 1980: 97-98,108).² На падини северозападно од утврђења, откривени су трагови некрополе - осам оштећених гробова грађених од камених плоча, без прилога. Уочени су и трагови насеља, западно од утврђења, на површини од око 2 ha. Истражени су остаци шест скромно грађених објеката. Пронађени су уломци рановизантијске керамике, уз још шест бронзаних новчића из времена Јустинијана, а потврђено је и постојање базилике (Јанакиевски 1980: 98,101).

У њеној непосредној близини је пронађена богата остава гвоздених предмета. Састојала се од 18 узенгија, три пара жвала, два кључа, два сврдла, харпуна, мистрије, мотике, српа, длета, чекића, спојнице, као и процесијског крста (Јанакиевски 1980: 101).

Овом приликом, пажњу ћемо усмерити на неке од налаза из оставе, пре свега узенгије. Њихове димензије су уобичајене, од 14,6-18см по висини, те 12-14,7см по ширини. Сви налази су добро очувани и, судећи према цртежима, конзервирани. Код узенгија су уочене две заједничке одлике. Оне су извучених ушица за ремен и заобљених стајних површина, које су готово све изабаченог ребра са доње, спољне стране. Наведене

¹ Рад представља ширу верзију излагања поднетог на Петом научном скупу *Ниш и Византија*, одржаног у Нишу, од 3-5. јуна 2006. године.

² План основе локалитета (Сл.2) је преузет из: Микулчић (1996: Сл.25).

Сл. 1

Fig. 1

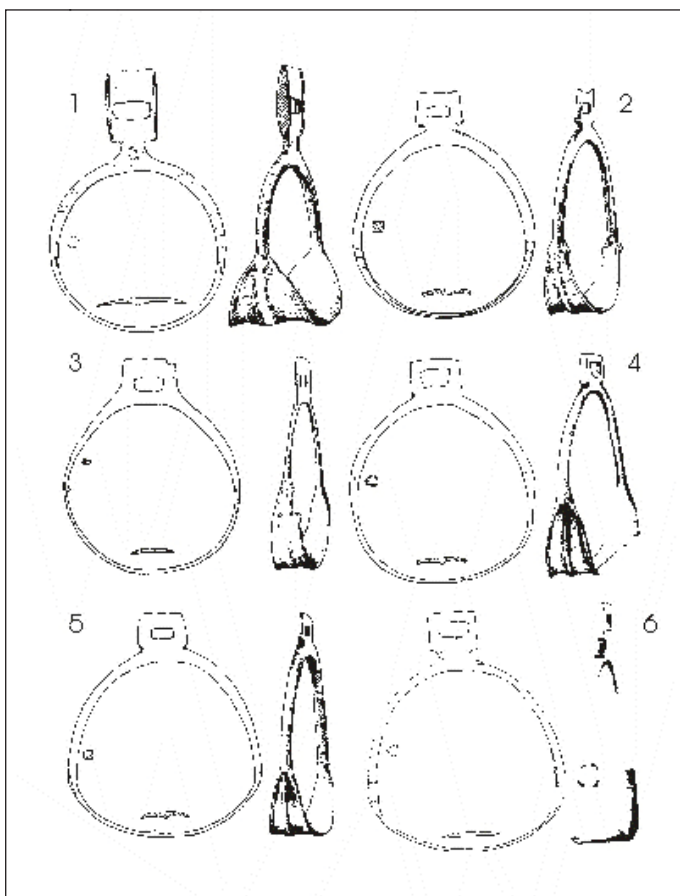
Сл. 2

Fig. 2

карактеристике угрубо подсећају на један од два раноаварска типа узенгија. Сличан је и други, који је уместо правоугаоно моделованом ушицом завршен тзв. омега петљом. Та два типа се користе паралелно, па су документовани и случајеви када се у истом коњаничком гробу пронађу две различите узенгије, нпр. у гробу из Малог Иђоша, који се датује у касни VI или рани VII век (Vinski 1958: 14, T.VIII/21).

Уобичајено је мишљење да узенгије у Европу доносе управо Авари. Овај елемент коњаничке опреме је азијског порекла. У Индији су се користиле узенгије од коже или канапа још у I веку, да би се примерци од чврстог материјала појавили у источним степама, Кореји или, по М. Горелику, северној Кини.³ У V веку, дрвене узенгије се користе у источној Азији; из северне Персије потичу сребрни примерци. Када је реч о металним узенгијама, сматра се да се оне развијају у граничним областима између насељене Кине и номадске централне Азије. На европско тло, дакле, стижу

³ У том смислу, веома је интересантан налаз минијатурних узенгија – модела – од олова из једног гроба са некрополе Гаојангијан из провинције Шаанкси у североисточној Кини. Гроб, тиме и узенгије, опредељени су у доба владавине династије Хан, између 206. г. пре н.е. – 220 г.н.е. (Daiyun, Ming, 2006: 239, Kat.147-149). Судећи према типолошки развијеном облику налаза, овакво датовање ипак ваља примити са резервом.

Сл. 3

Fig. 3

са Аварима; Ромеји ће усвојити њихову примену до краја VI века (Nicolle 1998: 204; Nicolle 1999: 41; Werner 1984: 153; Gorelik 2002: 130).

Несумњиво је да узенгије олакшавају јахање, и да пружају идеалан ослонац коњанику који у покрету рукује луком. Коњица која великом брзином одапиње дугометну стрелу представља значајну предност која је, у крајњој линији, резултирала брзим аварским продорима. У VI веку се мења начин ратовања, што су у великој мери условили управо нападачи са Истока. Уочено је да Ромеји, као и римска војска раније, брзо преузимају новине које су у борбама осведочене као успешне. Узенгије представљају само један од таквих видова војне опреме, уз унапређени тип рефлексног лука⁴, односно тробридних стрела⁵, дефанзивно ламеларно оружје⁶, шлемове типа *Baldenheim*⁷ и др. Авари,

⁴ Ромејско коришћење рефлексног лука потврђују налази њихових коштаних оплата са Царичиног Града, Понтеса и Текије (Шпехар, 2004: 186, кат. бр. 607,608,Т. XXXV/607), као и из Садовеца – лок. Големаново Кале (Uenze, 1992: 500, kat.,27.,Taf.,43/4).

⁵ Њихове бројне потврде са рановизантијских локалитета нећемо посебно наводити; са друге стране, веома је значајан налаз тробридних врхова стрела, као и оних облика листа, у оружарској радионици *Crypta Balbi* у Риму, где су пронађене и оклопне ламеле, скрамасакси, делови штитова, шлемова... у чисто ромејском контексту (Haldon, 2002: 74).

⁶ О давним азијским коренима и територијалном ширењу овог типа наоружања пише Когу (2004), наводећи и налазе из рановизантијског контекста, од којих су свакако најпознатије групе оклопних ламела са виминацијумског локалитета Светиња (Поповић, 1987: 28-30, Сл.22,23; Bugarski 2006, 161-179.)

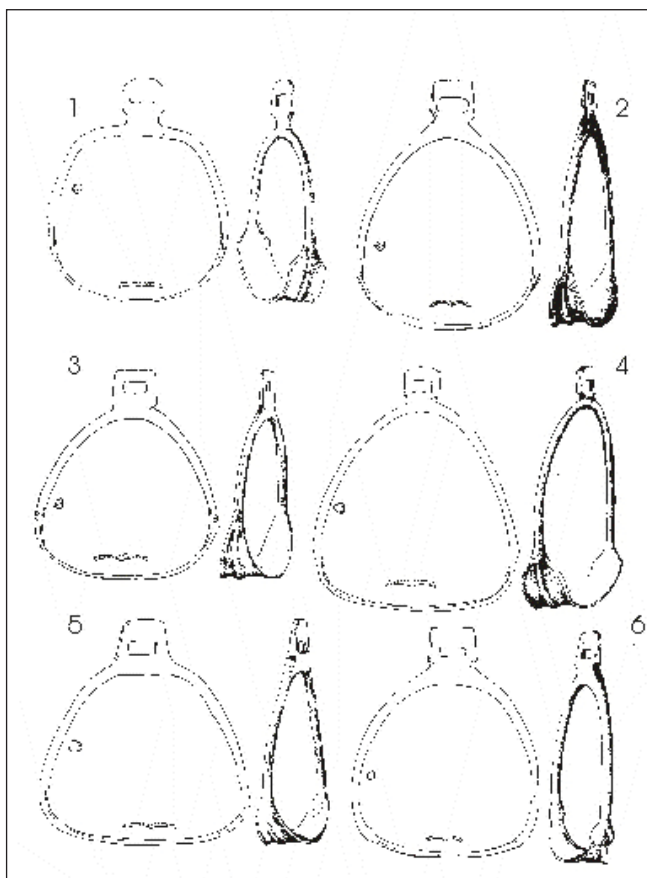
⁷ У Сасанидском царству, слични шлемови су ношени још у V веку (Coulston, 2002: 23): питање везе између сасанидских узора и *Baldenheim* шлемова J. Вернер оставља отвореним (Werner, 1988: 525). За разматрања о источном пореклу је од значаја

пак, примају ромејске типове копаља (Haldon 2002: 79), што сведочи да је размена утицаја у области војне технике и тактике била двосмерна.

Једно од сведочанстава ромејске производње изворно источњачке војне опреме, конкретно узенгија, пружа остава из Стрежева. Она је пронађена у јасном контексту рановизантијског насеља. Уз то, налаз процесиског крста заједно са оруђем и узенгијама указује да оставу нису похранили нпр. Авари: такав ансамбл би за њих био незамислив.

За наша разматрања је посебно значајан сам облик узенгија. Т. Јанакиевски (1980: 103-109, T.5-7) је извршио типолошку поделу узенгија, које иначе сврстава у четири пара, уз 10 појединачних. Првом типу (тип *a*), именованом као *узенгија кружне форме и високо подигнуте правоугаоне ушице*, припадао би један примерак (Сл.3/1). У тип *b* – *узенгије кружне форме нешто издужене у горњем делу* – Јанакиевски сврстава седам налаза (Сл.3/2-6, Сл.4/1). Тип *c* чине преостале *узенгије крушколике форме* (Сл.4/2-6, Сл.5/1-3).

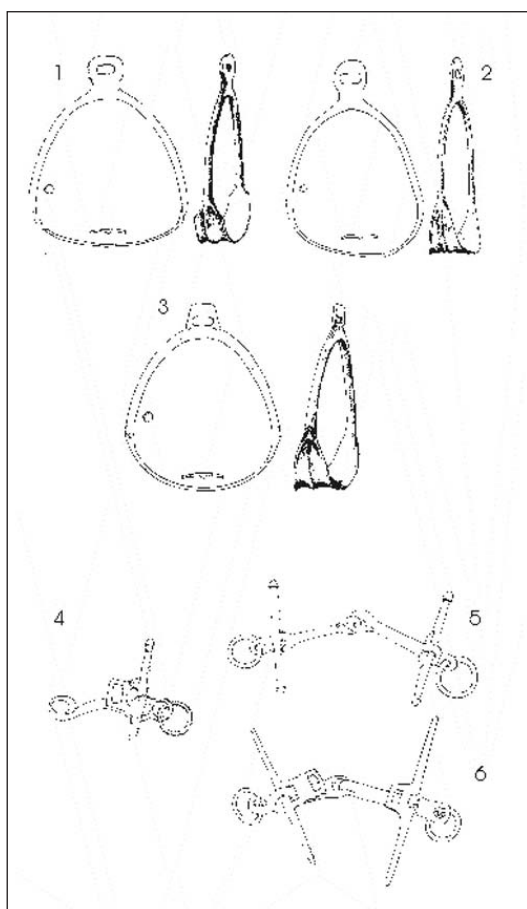
Аутор наводи да је пронашао аналогije само за узенгију типа *a*, и то у аварском материјалу из Паноније (Јанакиевски 1980: 108-109). Заиста, та узенгија по облику веома подсећа на представнике раноаварског типа узенгије са заобљеном стајном површином и правоугаоном ушицом.

Сл. 4

Fig. 4

констатација да шира група шлемова са спонама (*Spangenhelm*) из које се развијају ови типа *Baldenheim* представља модификацију у металу „башлик“ (*bashlik*) капа азијских номада (Nickel, 2002: 113). Из рановизантијског контекста, можемо поменути шлемове типа *Baldenheim* са Царичиног Града (Bavant, 1990: 233-235, Cat.257-260, Fig.166-169, Pl.XLI/257-260). Налази са тог локалитета, али и из Хераклеје Линкестис и Нова, сведоче да су ови шлемови представљали саставни део опреме официра (Bavant, Ivanišević, 2003: 58).

Сл. 5

Fig. 5

Детаљи који је ипак одељују од тог типа су изразито широко упориште стопала, као и елипсоидно обликовање ужих страна ушице за ремен. Управо на њима је констатован и украс урезан у мотиву рибље кости (Сл.3/1). Може се претпоставити да је примењено једноставније и јефтиније имитирање тауширања. Том техником су украшени раноаварски стремени из Сегед-Отхалома и из Микебуде: на примерку из Сегед-Отхалома украс је изведен на истом месту и у истом мотиву као онај на стрежевској узенгији, с тим што је «рибља кост» усмерена према врху ушице (Heinrich-Tamaska, 2005: 24,110; Abb.3,65,70).⁸

Остали примерци из Стрежева неким својим својствима одударају од раноаварског типа. Разлике су пре свега у краћој ушици свих других узенгија, те крушколикој форми стремена типа *c*. Уз то, на три налаза су изведена сферична проширења на спојевима

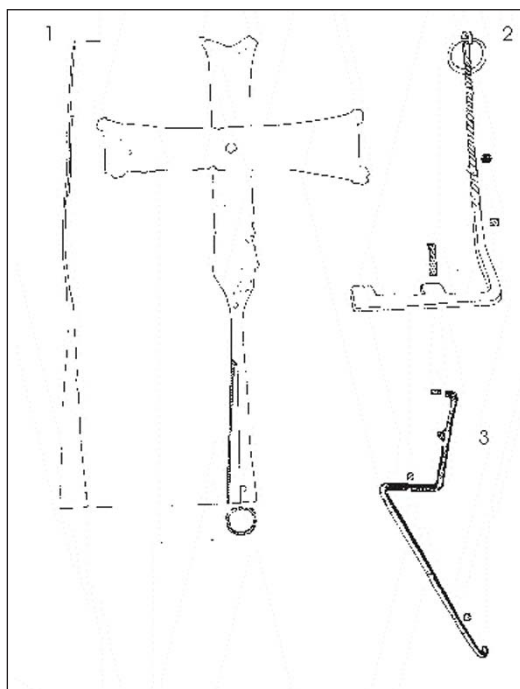
оквира узенгије и стајне површине (Сл.3/6,Сл.4/6). Стога се може закључити да узенгије из Стрежева, премда у основним цртама подсећају на раноаварски тип, ипак не представљају аварски производ.

Од налаза узенгија са рановизантијских локалитета најпре можемо поменути два гвоздена стремена са Царичиног Града. Један од њих је изразито скраћене ушице за ремен и благо проширеног упоришта стопала.⁹

⁸ Познат је и пар таушираних стремена атипичног облика, увучене стајне плоче, из Змајевца у Барањи. Тај оштећени коњанички гроб је датован у средину или другу половину VII века (Vinski, 1958: 16,Т.XI/1-10). Требало би поменути и тауширане узенгије касноаварског типа, са равном и увученом плочом за упирање стопала, са некрополе Комарно (Heinrich-Tamaska, 2005: 129,Abb.70). Тауширани стремени се, тако, срећу у свим периодима аварске превласти.

⁹ На овај необјављени налаз, означен као С-66/2002, скренуо ми је пажњу и омогућио увид др В. Иванишевић, на чему му се захваљујем. Исто се односи и на налаз гвозденог кључа С-109 са Царичиног Града, о коме ће касније бити речи.

По облику оквира, али не и по моделовању ушице и стајне површине, стремен је донекле налик на две узенгије типа *b* из стрежевске оставе (Сл.4/1). За другу узенгију са Царичиног Града (Сл.8/1), њему познату, Ј. Вернер је сматрао да не представља класичан стремен који би трпео озбиљнији притисак, већ облик примеренији ослањању стопала при јахању (Werner 1984: 147-150, Fig.156a/b).¹⁰ Чини се да би овакво функционално опредељење ипак требало прихватити са резервом, будући да је узенгија могла изгубити део своје изворне масе како дејством корозије, тако и приликом процеса конзервације. Уз то, «грацилан» је и првопоменути примерак, такође конзервиран. Било би тешко очекивати да су оба налаза са Царичиног Града тако специфичне намене.

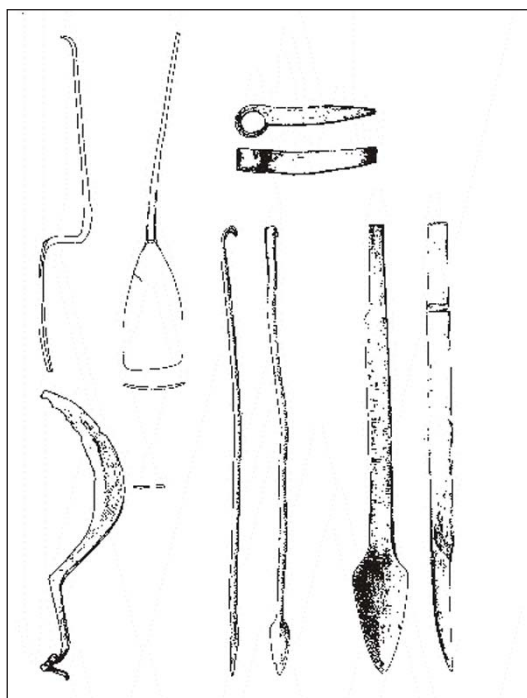
Сл. 6

Fig. 6

Најближу аналогију атипичном налазу са Царичиног Града смо пронашли у хазарском материјалу доњег Подњепровља, међу узенгијама које потичу из комплекса сахрањивања код села Вознесенка, датованог у VII век (Gorelik 2002: XI-9/53-57). Сличан стремен потиче и из Јасенова, из међуречја Јужног Буга и Дњестра, и датује се у прву половину VIII века (Амброз 1981: 14, Рис. 4а/41).

Донекле је слична, али издуженијег облика, и узенгија заравњене стајне површине и кратке ушице за ремен (Сл.8/2), пронађена у једној од две оставе из кв.G/13 на локалитету *Castrum Pontes*, заједно са гвозденим копчом, срповима и бронзаном кадионицом (?). У другој остави су пронађене бронзане копче за књигу и бронзана кадионица. Оставе су приписане нивоу који лежи директно над слојем рушења рановизантијског Понтеса. Недовољно сигурним аналогијама, датоване су у IX-X век (Гарашанин, Васић, 1987: 81, нап. 13,14; Сл.12-16, Пл. XIX,XX). Можда би ниво ових остава, и у односу на саме налазе из њих, ипак требало приближити

¹⁰ У том смислу, аутор прилаже илустрацију *Чганијанске даме* (североисточни Авганистан) са зидне слике из једног објекта у Самарканду, осликаног средином VII века. Јашући по страници, прекрштених ногу, приказана жена ослања једно стопало о стремен (Werner 1984: 150, Fig.159).

Сл. 7

Fig. 7

времену рушења Понтеса, које се могло одиграти или средином девете деценије VI века, или почетком VII, или пак нешто касније.¹¹

Стремен који подсећа на оне раноаварског типа са извученом правоугаоном ушицом и заобљеном стајном површином је откривен и у Гамзиграду (Сл.8/3).¹² Требало би поменути и случајан налаз из околине Сингидунума, из корита Саве код Аде Циганлије (Сл.8/4). Узенгија је крушколике форме, налик на стрежевске стремене типа *c* по Јанакиевском (Тодоровић, Кондић, Бирташевић, 1956: 87, Сл.22). Овај предмет је, имајући у виду услове налаза, засада ипак теже приписати у културном или етничком смислу.¹³

Раније је поменуто да су у стрежевској остави

пронађена и три пара жвала, које су сложеног типа, са псалијама (Сл.5/4-б). И жвале представљају изворно номадски елемент, чест у коњаничким гробовима из периода сеобе народа, и засебно не пружају могућност нарочито уског датовања (Vinski, 1957: 23). Познији типови жвала, ови са псалијама, према Е. Гарам код Авара улазе у употребу тек крајем VII века, са тежиштем у VIII веку (Garam, 1992: 160,171). Из слоја VI века утврђења Рас, међутим, потиче одговарајући налаз (Popović, 1999: 113, kat. br. 92, sl. 59/7). Са Царичиног града, неколико је примерака једнаког датовања (Bavant, 1990: 241-242, Cat. 288-292, Fig. 171, Pl.XLIII/288-290), сличне потичу и из Гамзиграда (Живић, 2003: 153, kat. br.310)¹⁴, односно са рановизантијских ђердапских локалитета Ушће Поречке реке, Ртково – Гламија I и Дијана (Шпехар, 2004: 190, kat.бр. 639-641, T.XXXVI/639-

¹¹ Интерпретирајући индиректне податке из историјских извора, уз осврт на спољну политику цара Фоке (602-610) и стање Каганата у то доба, Ф. Баришић је изнео став да се „Аваро-словенски“ упади у области јужно од Саве и Дунава нису одвијали у доба тог владара (Баришић, 1956).

¹² Тај налаз је, чини се погрешно, датован у XI век (Живић, 2003: 153, kat. бр. 309).

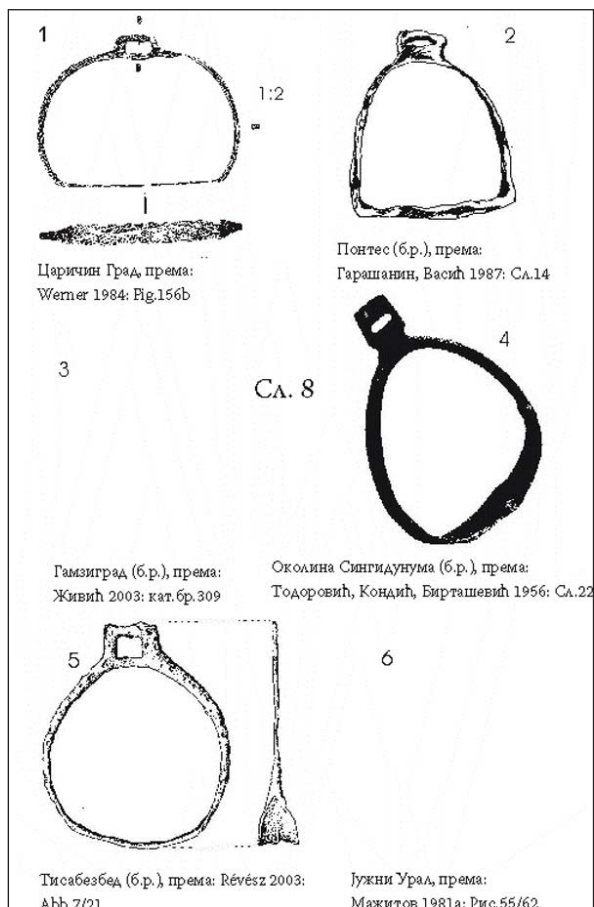
¹³ Приликом публикавања, узенгија је опредељена као словенска, и датована у доба VII-IX века (Тодоровић, Кондић, Бирташевић 1956: 86).

¹⁴ Оне су датоване такође (в.нап.12) у XI век (Живић, 2003: 153, kat.бр.310).

641), те из Садовца (Uenze, 1992: 445, Kat. B178, 179, Taf. 31/24,25). Одговарајући је и налаз са градине у Биограцима код Лиштице, у данашњој западној Херцеговини (Čremošnik 1989: 96, T.VI/7).¹⁵

Налазе оруђа из оставе (Сл.7) нећемо посебно коментарисати, будући да није реч о хронолошки осетљивијим предметима, речитим у смислу етничког или културног одређивања њихових корисника. Иако су бројне аналогije са рановизантијских локалитета, овакви предмети се јављају и касније током средњег века, сведочећи о томе да једном достигнута задовољавајућа форма неких предмета, а преваходно оруђа, може претрајати дуго, на широком простору.

Налаз процесиског крста из Стрежева свакако завређује осврт. Крст је од гвозденог лима, са крацима који се према крајевима шире, док су на угловима завршени мањим проширењима. Тулац за дршку је настављен искованом траком лима која представља усправне краке крста. На ту траку је заковицом причвршћена друга, која представља водоравне краке крста. Димензије су 38,6см x 21,6см x 0,1см (Сл.6/1). На основу стилских одлика крста, не могу се изводити дефинитивни закључци о датовању. Ипак ћемо поменути неке примере где се у поузданом рановизантијском контексту јавља слично обликовани

Сл. 8

Fig. 8

¹⁵ Налаз је датоваан у крај VIII и IX век (Čremošnik, 1989: 96). Погрешно датовање и функционално одређење оклопних ламела са тог локалитета (Čremošnik, 1989: 97,114,T.V/1-6) смо коментарисали на другом месту (Bugarski [2006]: n.32). Чини се да би и жвале и ламеле требало приписати хоризонту VI века овог утврђења, који је и иначе констатован (Čremošnik, 1989: 114).

символ. Такав је крст од бронзаног лима из Гамзиграда, датован у VI век (Лаловић, 1996: 208,209/2). Слично изведени крстови, полијелејски, потичу са Царичиног Града (Bavant, 1990: 204, Cat.67, Fig. 144, Pl.XXX/67) и из Садовеца (Uenze, 1992: 491, Kat. E33, 34, 36; Taf. 32/5,6, Taf. 141/1,2). Већи број сродно обликованих рановизантијских крстова са простора дачке дијацезе прикупила је у свом магистарском раду О. Илић (Илић, 2005).

Напоменуто је да су у стрежевској остави пронађена и два гвоздена кључа. Знатније су величине, висине 18см, односно 23,5см, и имају по два зуба за механизам браве (Сл.6/2,3). За примерак са тордираном дршком је пронађена готово директна аналогија, у необјављеном налазу са Царичиног Града – С-109. Сродни кључеви, истина са три зуба и другачије обликованом дршком, пронађени су на Градини на Јелици (Milinković, 2001: Abb. 12/1), те на косовским рановизантијским утврђењима у Горњем Стреоцу и Чечану (Ivanišević, Špehar 2006, 161-179). У VI век се може датовати и релативно сличан кључ из Бреговине (Милинковић, 1999: 102, Сл. 5/б), у тај век се датују и аналогни налази из Гамзиграда (Живић, 2003: 164-165, кат. бр. 356-359). Сродне гвоздене налазе из касноантичких хоризоната Раса М. Поповић датује у III-IV век, односно IV или почетак V века, уз напомену да тај тип кључева траје све до краја VI века (Poročić, 1999: 119, sl. 63). Важно је нагласити да оваквих налаза нема касније у средњем веку.

Јанакиевски повезује похрањивање стрежевске оставе са опсадом Цариграда 626. године, при чему износи и шире размишљање да су овакви налази веома значајни за расветљавање питања насељавања Словена (Т. Јанакиевски, 1980: 108-109). Аутор, међутим, није навео разлог из кога би насеље надживело утврђење, чији је крај, како је наведено, одредио у другу половину VI века. Напротив, чини се да сви коментари сведоче у прилог истовременог завршетка живота у насељу и утврђењу.

О остави из Стрежева су изнети и другачији ставови. Она је узгредно поменута у контексту тзв. Команске групе, чији се трагови уочавају на острву Крфу, у Македонији, Албанији, Црној Гори и Далмацији, тежишно током VII и VIII века (Милинковић, 2006: 261, нап.51). И. Микулчић, позивајући се на мишљење – како се чини, усмену информацију - Ј. Вернера, износи закључак да су узенгије, а тиме и остава, из X-XI века, па тако гвожђарску продукцију из Стрежева повезује са обновом рударства у региону током XI-XII века (sic!), при чему су стрежевске зидине „веројатно“ биле обновљене, управо да би се контролисале те активности (Микулчић, 1996: 93, нап. 31; 150, Сл. 15, 26). Закључци Т. Јанакијевског о стратиграфији налазишта, али и утисак који одају остали налази из оставе, преваходно кључеви, не утемељују овакво гледиште.¹⁶

¹⁶ У том смислу се може претпоставити да Ј. Вернер своју експертизу није базирао на увиду у целокупан садржај оставе. Ваља истаћи и да сличне тврдње И. Микулчић није поновио у свом, према нашем знању, најактуелнијем осврту на Стрежево. На том месту, аутор је сажето представио оставу, у контексту насеља крај стрежевског утврђења. Сви елементи за датовање, како утврде, тако и насеља, ту су одређени у VI век. Микулчић је илустрацијом представио остале налазе из оставе, па

Према писању Д. Никола, није уочено словенско подражавање аварских стремена. Уз то, он наводи и да се на територији Немачке и Француске јасна ликовна и писана потврда узенгија јавља тек средином и крајем IX века. Током тог столећа, као и наредног, неколико западно - и централно-европских етничких група прихвата стремене потпуно различите од оних које користе Авари и Мађари. Те узенгије подсећају на кожне стремене са дрвеним плочама за опирање стопала, али израђене у металу, чак понекад задржавајући нефункционална проширења која су на прототипу представљала крајеве дрвене упоришне плоче. Овакве узенгије би могле представљати и викиншки утицај (Nicolle, 1999: 88, 91).

Позноаварске узенгије VIII века одликује равна или пак увучена стајна плоча (в. нап. 8), што их, дакле, у потпуности разликује од налаза из Стрежева. У том смислу, ваља поменути неке примере. На једној од најрепрезентативнијих касноаварских некропола, Тисафиреду, стремени са равним лежиштем за стопало се датују од друге половине VII века - они са увученом стопом од самог краја тог столећа - до у IX век (Garam, 1995: 358, Abb. 215). Илустративне су различите позноаварске узенгије упарене у три коњаничка гроба некрополе Бродски Дреновац у западном делу Срема, која се датује у прву половину IX века, уз оправдану напомену да би одређени налази, међу њима и коњаничка опрема, независно од контекста могли бити одређени и у претходно столеће (Vinski-Gasparini, Ercegović, 1958: 146, 151, Т. IX/1,2, Т. XII/1,2, Т. XIII/1,2).

Остаје чињеница, међутим, да су, за разлику од касноаварских, мађарски стремени X-XI века у највећој мери налик на неке стрежевске, посебно на један примерак типа *b* по Јанакиевском (Сл.3/3). Вероватно се на тим мађарским налазима темељи наведена Вернерова опсервација коју је пренео И. Микулчић. На мађарској некрополи X-XI столећа из Тисабезбеда, на североистоку данашње Мађарске, узенгије врло сличне стрежевским се појављују у инвентарима већег броја гробова (Сл.8/5). Све су гвоздене, крушколиког облика, кратке ушице за ремен, при чему је стајна површина заобљена и проширена, са избаченим ребром по средини доње стране (Révész, 2003). Одговарајући налази из истог контекста потичу и из гроба 35 са некрополе Карос-Еперјезог II (Révész, 2006: Абб. 6/13, 14); сличан примерак је и из раномађарског гроба са локалитета Ланценкирхен у данашњој Аустрији (Daim, 2006: 272, Abb.,5). По облику, сличне стрежевским су и неке од узенгија са старомађарских некропола у данашњој југозападној Словачкој, као што су примерци из гроба 5 са некрополе Червеник, односно два стремени из Прибете, две узенгије са некрополе Несвади, затим налаз из гроба 5 некрополе Војнице, као и са некрополе Серед I (Тоџић, 1968: 18, Т. X/1,2; 38, Т. XVI/30,31; 36, Т. XXIV/1,3; 60, Т. LII/16,17; 45, Taf. LXI/1,3).

Релативно слична форма се среће и у области Јужног Урала, у IX и почетком X века (Мажитов, 1981a: 81, Рис. 55/62, 63: Сл.8/6). У јужноуралској области се донекле слични стремени, али и они налик на раноаварски тип заобљеног лежишта за стопало, завршен тзв. омега-петљом, јављају им је грешком прикључио и две секире пронађене у утврђењу (исто и: Микулчић, 1996: Сл. 15), али не и „спорне“ узенгије које само помиње приликом набрајања предмета из оставе (Mikulčić, 2002: 280-283, Abb.176,177).

и у XII-XIII веку (Мажитов, 1981b: 222, Рис. 90/13, 14). У поређењу са уралским, старомађарски налази су ипак сличнији стрежевским. Делује очигледно да су мађарске узенгије, па и јужноуралске, изникле из истог источног корена као и старије, раноаварске – да се надовезују на хронолошки ближе позноаварске стремене, засигурно би изгледале другачије, тј. одликовала би их равна или увучена плоча за стопало.

Посматрањем раноаварских, мађарских и јужноуралских узенгија се потврђује констатација дата у вези оруђа из стрежевске оставе, да задовољавајућа форма неких предмета може, релативно неизмењена, претрајати дуго, на широком простору. На овом месту се поставља кључно питање интерпретације наше оставе: да ли се могла поклопити форма стремена коју су користили Ромеји у VI или евентуално раном VII столећу и она каква се у мађарском контексту јавља у X и XI веку, на Истоку чак и касније? Стиче се утисак да јесте. Налази из јасног контекста Царичиног Града сведоче да су Ромеји у VI веку „трагали“ за одговарајућим обликом стремена, те би се могло претпоставити да су убрзо дошли до форме сличне тада актуелној раноаварској, са којом ће, опет, додирних тачака имати и познији мађарски налази.

Остали налази из стрежевске оставе нису у толикој мери хронолошки осетљиви, да би у потпуности разрешили питање њеног датовања, иако се могу одредити у рановизантијско раздобље. Стога се ваља ослонити на приказану стратиграфску анализу, и поновити да трагови каснијег коришћења нису констатовани ни у насељу из кога је остава, нити у одговарајућем утврђењу.

На основу изнетог, може се закључити да је остава из Стрежева ромејска. Чињеница да су сви разнородни налази из оставе гвоздени указује на претпоставку да је она у земљу похрањена од стране локалног занатлије - гвозђара, и то највероватније у тренутку једног од продора Авара и/или Словена, који је означио крај живота насеља, али и утврђења. Тај продор се могао догодити, судећи нумизматичким налазима из утврђења и насеља, око средине и у другој половини VI века, односно последњој трећини тог столећа, узме ли се у обзир шири историјски оквир и сама појава узенгија у остави. Оне су, иначе, готово засигурно биле намењене војсци, можда чак и самој стрежевској посади.

Закључујући наше разматрање, покушаћемо да предложимо прецизнији оквир за одређивање времена престанка живота у Стрежеву. У односу на прегледе остава новца које се похрањују на ширем простору јужно од Дунава, остава гвоздених предмета из Стрежева би се најочигледније могла повезати са околним оставама новца, пре свега бронзаног, које се датују у 584-586. годину (Сл. 1). Северно од Стрежева, остава бронзаног новца је пронађена на локалитету Баба [Morrisson, Popović, Ivanišević, 2006: cat. no. 105], још северније на локалитету Маркови Кули [cat. no. 255]. Североисточно од Стрежева, на локалитету Баргала А [cat. no. 106], пронађена је остава златног и сребрног новца, док је остава бронзаног новца из Охрида [cat. no. 208b] на западу. Најближе су, наравно, оставе из Хераклеје Линкестис, означене као оставе А и В [cat. nos. 90, 91]. Могуће

је да овом склопу припадају још две оближње оставе, једна златног, друга бронзаног новца, условно датоване у 578-582. годину. Оне потичу из Стоба – оставе Стоби А, В [cat. nos. 111?, 112?].

Упадљиво је да, насупротив овој концентрацији, остава новца из других уже одређених временских периода VI века у окружењу Стрежева готово да нема, док у VII веку у потпуности изостају (Popović, 1980: 242, Fig. 4; Morrisson, Popović, Ivanišević, 2006: Cartes, 3-9).

Са крајем 585. и годином 586. се повезују вести Теофилакта Симокате о аварском покрету, када пустоше „суседне земље Скита и Миза“ и заузимају многе подунавске градове, са Дуросторумом на крајњем истоку. Наводи се да Симоката није у потпуности прецизан, да не набраја градове оним редом како су их Авари освајали, но да се из његових података да закључити да је аварска офанзива ишла у два главна правца: црноморском обалом ка Дугом зиду, односно узводно, десном обалом Дунава (Баришић, Марковић 1955: 108-109, нап.27). Такође је јасно да је Симокатин извештај непотпун, будући да се не помиње седмодневна опсада Солуна, о којој смо исцрпно обавештени из *Чуда Димитрија Солунског*, а коју би требало посматрати у истом контексту (Баришић, 1955: 176-184; Popović, 1980: 239).

Чини се да би управо кроз призму догађаја око Солуна из 585-586. године требало сагледавати и крај живота и похрањивање оставе у Стрежеву, као што се са њима могу повезати и наведене оставе новца (Popović 1980: 242-244). Мишљења смо да је после ових догађаја Стрежево само теоретски могло страдати. Одговарајућих остава новца последње деценије VI, односно прве четвртине VII века у ширем окружењу нашег локалитета дакле нема, што наводи на претпоставку да ови крајеви у то доба нису непосредно угрожени сукобима са Аварима и/или Словенима, односно да коридор на коме је Стрежево при спуштању опсадних војски тада није коришћен, остајући скрајнут на западу, или, пак, да је та област од раније запустела.

Предложено датовање не оповргава чињеница да је 11 пронађених новчића листом приписано Јустинијану, јер поред чињенице да је новац представљао средство плаћања и по завршетку владавине цара за кога је кован, утврда и насеље нису систематски истражени, те би на њима било могуће очекивати и налазе новца каснијих владара. Уз то, потврду ромејске производње узенгија би пре требало повезивати са временом владавине наследника Јустинијана, него њега самог, будући да су се интензивнији контакти – и сукоби – Авара и Византије одвијали у доба њихове власти. Остава из Стрежева, дакле, представља прву археолошку потврду најраније ромејске продукције масивних узенгија, из завршног периода VI века.

Библиографија:

Амброз, 1981	А.К. Амброз, Восточноевропейские и среднеазиатские степи V – первой половины VIII в. <i>Степи Евразии в эпоху средневековья</i> , Москва 1981, 10-23.
Bavant, 1990	V. Bavant, Les petits objets, <i>Caričin Grad II</i> , Belgrade – Rome 1990, 191-257.
Bavant, Ivanišević, 2003	V. Bavant, V. Ivanišević, <i>Jvstiniana Prima – Caričin Grad</i> , Beograd 2003.
Баришић, 1955	Ф. Баришић, Miracula s. Demetrii I, <i>Византиски извори за историју народа Југославије I</i> , Београд 1955, 173-184.
Баришић, 1956	Ф. Баришић, Цар Фока (602-610) и подунавски Авари-Словени, <i>Зборник радова С.А.Н. XLIX – Византолошки институт, књ.4</i> , Београд 1956, 73-88.
Баришић, Марковић, 1955	Ф. Баришић, М. Марковић, Теофилакт Симоката, <i>Византиски извори за историју народа Југославије I</i> , Београд 1955, 103-126.
Bugarски, 2006	I. Bugarски, A Contribution to the Study of Lamellar Armours, <i>Starinar LV</i> , [Beograd 2006].
Vinski, 1957	Z. Vinski, Arheološki spomenici velike seobe naroda u Srijemu, <i>Situla 2</i> , Ljubljana 1957.
Vinski, 1958	Z. Vinski, O nalazima 6. i 7. stoljeća u Jugoslaviji s posebnim obzirom na arheološku ostavštinu iz vremena prvog avarskog kaganata, <i>Opuscula Archaeologica III</i> , Zagreb 1958, 3-57.
Vinski-Gasparini, Ercegović, 1958	K. Vinski-Gasparini, S. Ercegović, Ranosrednjovekovno groblje u Brodskom Drenovcu, <i>Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, treće serije I</i> , Zagreb 1958, 129-161.
Garam, 1992	É. Garam, Die münzdatierten Gräber der Awarenzeit, <i>Awaren Forschungen, Band 1</i> , Wien 1992, 135-250.
Garam, 1995	É. Garam, <i>Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred</i> , Budapest 1995.
Гарашанин, Васић, 1987	М. Гарашанин, М. Васић, Castrum Pontes (Извештај о ископавањима у 1981. и 1982. години), <i>Берданске свеске IV</i> , Београд 1987, 71-84.
Gorelik, 2002	M. Gorelik, Arms and Armour in South-Eastern Europe in the Second Half of the First Millenium AD, <i>A Companion to Medieval Arms and Armour</i> , Woodbridge 2002, 127-147.
Daim, 2006	F. Daim, Ein frühungarisches Reitergrab in Lanzenkirchen, Niederösterreich, <i>Das frühungarische Reitergrab von Gnadendorf (Niederösterreich)</i> , Mainz 2006, 269-272.

Daiyun, Ming, 2006	Das Han-zeitliche Chang'an (206 v.Chr. – 220 n.Chr.), <i>Xi'an Kaiserliche Macht im Jenseits. Grabfunde und Tempelschätze aus Chinas alter Hauptstadt</i> , Bonn – Mainz 2006, 236-239.
Живић, 2003	М. Живић, <i>Felix Romvliana, 50 година одгонетања</i> , Зајечар 2003.
Ivanišević, Špehar, [2006]	V. Ivanišević, P. Špehar, Early Byzantine Finds from Čečan and Gornji Streoc (Kosovo), <i>Starinar LV</i> , [Београд 2006].
Илић, 2005	О. Илић, <i>Ranohrišćanski pokretni nalazi na području dijaceze Dakije od IV do poč. VII veka</i> , непубликовани магистарски рад одбрањен на Филозофском факултету, Београд 2005.
Јанакиевски, 1980	Т. Јанакиевски, Кале, С. Стрежево – Битолско, извештај од заштитно археолошко истражување, <i>Macedoniae Acta Archaeologica</i> 6, Скопје 1980, 97-110.
Kory, 2004	R. Kory, Schuppen- und Lamellenpanzer, <i>Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, band 27</i> , Berlin – New York 2004, 375-403.
Лаловић, 1996	А. Лаловић, Крстови у збирци Гамзиграда – Ромулијане, <i>Гласник Српског археолошког друштва</i> 12, Београд 1996, 207-213.
Мажитов, 1981а	Н.А. Мажитов, Южный Урал в IX – начале X в. <i>Степи Евразии в эпоху средневековья</i> , Москва 1981, 80-82.
Мажитов, 1981б	Н.А. Мажитов, Южный Урал XII-XIV вв. <i>Степи Евразии в эпоху средневековья</i> , Москва 1981, 222-223.
Микулчић, 1996	И. Микулчић, <i>Средновековни градови и тврдини во Македонија</i> , Скопје 1996.
Mikulčić, 2002	I. Mikulčić, <i>Spätantike und Frühbyzantinische Befestigungen in Nordmakedonien. Städte – Vici – Refugien – Kastelle</i> , München 2002.
Милинковић, 1999	М. Милинковић, Рановизантијско утврђење код Бреговине, <i>Прокупље у праисторији, антици и средњем веку</i> , Прокупље – Београд 1999, 87-116.
Milinković, 2001	М. Milinković, Die byzantinische Höhenanlage auf der Jelica in Serbien – ein Beispiel aus dem nördlichen Illyricum des 6. Jh. <i>Старинар LI</i> , Београд 2001, 71-133.
Милинковић, 2006	М. Милинковић, Осврт на налазе времена сеобе народа са југа Србије и из суседних области, <i>Ниш и Византија - четврти научни скуп, Ниш, 3-5. јун 2005, Зборник радова IV</i> , Ниш 2006, 245-264.
Morrisson, Popović, Ivanišević, 2006	С. Morisson, V. Popović, V. Ivanišević, <i>Les Trésors monétaire byzantins des Balkans et d'Asie Mineure (491-713)</i> , Réalités byzantines 13, Paris 2006.

Nickel, 2002	H. Nickel, The Mutual Influence of Europe and Asia in the Field of Arms and Armour, <i>A Companion to Medieval Arms and Armour</i> , Woodbridge 2002, 107-125.
Nicolle, 1998	D. Nicolle, <i>Medieval Warfare Source Book. Christian Europe and its Neighbours</i> , London 1998.
Nicolle, 1999	D. Nicolle, <i>Medieval Warfare Source Book. Warfare in Western Christendom</i> , London 1999.
Popović, 1980	V. Popović, Aux origines de la Slavisation des Balkans: La constitution des premières Sklavinies Macédoniennes vers la fin du Vie siècle, <i>Comptes rendus de l'Academie des Inscriptions et Belles – Lettres</i> , 1980, Paris 1980, 229-257.
Поповић, 1987	М. Поповић, Светиња, нови подаци о рановизантијском Виминацијуму, <i>Старинар XXXVIII</i> , Београд 1987, 1-37.
Popović, 1999	M. Popović, <i>Tvrđava Ras</i> , Beograd 1999.
Révész, 2003	L. Révész, Das landnahmezeitliche Gräberfeld von Bezbéd. Angaben zur Ausgrabung und zur Auswertung des Fundmaterials, <i>Communicationes Archaeologicae Hungariae 2003</i> , Budapest 2003, 137-170.
Révész, 2006	L. Révész, Auswertung der funde, <i>Das frühungarische Reitergrab von Gnadendorf (Niederösterreich)</i> , Mainz 2006, 119-158.
Тодоровић, Кондић, Бирташевић, 1956	J. Тодоровић, В. Кондић, М. Бирташевић, Археолошка налазишта у Београду и околини, <i>Годишњак Музеја града Београда III</i> , Београд 1956, 75-98.
Točík, 1968	A. Točík, <i>Altmagyarische gräberfelder in der Südwestslowakei</i> , Bratislava 1968.
Uenze, 1992	S. Uenze, <i>Die spätantiken befestigungen von Sadovec (Bulgarien). Ergebnisse der deutsch – bulgarisch – österreichischen ausgrabungen 1934-1937. Text + Tafeln</i> , München 1992.
Haldon 2002	J. Haldon, Some Aspects of Early Byzantine Arms and Armour, <i>A Companion to Medieval Arms and Armour</i> , Woodbridge 2002, 65-79.
Heinrich-Tamaska, 2005	O. Heinrich-Tamaska, <i>Studien zu den awarenzeitlichen Tauschierarbeiten</i> , Innsbruck 2005.
Coulston, 2002	J. Coulston, Arms and Armour of the Late Roman Army, <i>A Companion to Medieval Arms and Armour</i> , Woodbridge 2002, 3-24.
Čremošnik, 1989	I. Čremošnik, Rimsko utvrđenje na Gradini u Biograticima kod Lištice, <i>Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu – arheologija</i> , NS 42/43-1987/1988, Sarajevo 1989, 83-128.

Шпехар, 2004	П. Шпехар, <i>Материјална култура рановизантијских утврђења на простору Ђердана</i> , непубликовани магистарски рад одбрањен на Филозофском факултету, Београд 2004.
Werner, 1984	J. Werner, Ein byzantinischer „steigbügel“ aus Caričin Grad, <i>Caričin Grad I</i> , Belgrade – Rome 1984, 147-155.
Werner, 1988	J. Werner, Frühmittelalterliche Spangenhelme von Bal-denheimer Typus, <i>Germania 66/2</i> , Berlin 1988, 521-528.

Ivan Bugarski

THE STREŽEVO HOARD:
STIRRUPS IN THE EARLY BYZANTINE CONTEXT

The paper is based on the finds of stirrups from the hoard found at the Early Byzantine site Kale – Streževo Bitolsko in the present-day FYR Macedonia. The site was most probably built at the time of Justinianus, and ruined before the end of the 6th century. Traces of later reconstructive works were not noticed. Besides the fortress, the necropolis as well as the settlement were partly explored. In the settlement, close to the basilica, a rich hoard of iron objects was found, consisting of 18 stirrups, three pairs of snaffle bits, two keys, two drills, a hoe, a sickle, a chisel, a hammer, a processional cross etc. We were mostly attracted by the stirrups. By some features, they are close to the Early Avar type of rounded stirrups with a rectangular belt plate, especially one of them, but rather substantial differences occur too. Some of the stirrups are very much like the 10th-11th century Hungarian stirrups, which led to some wrong conclusions earlier. Similar examples come from the South Ural region too. The Streževo hoard is to be discussed only within a clear Early Byzantine context of the site. The other finds from it speak for themselves that the hoard was an Early Byzantine one, especially the processional cross and the keys. If observed within the frame of the money hoards nearby, it may be concluded that the Streževo hoard was most likely from 585-586 and tied to the Avar and/or Slav operations around Thessalonica. We point out that there are no other money hoards belonging to the last third of the 6th and the beginning of the 7th century (this chronological frame is provided by the findings of stirrups and keys) in the wider area of Streževo. Considering all this, it is obvious that a local smith deposited the hoard. The fact that some of the stirrups are similar to later Hungarian examples leads us to the conclusion that the form of the stirrups, as well as of some other groups of archaeological material, especially of clearly functional ones, like tools, could last long. The Hungarian stirrups derived their form from the same old eastern ancestors, as the Early Avar type did. The Early Byzantines in a way “searched” for the ideal form of stirrups (atypical examples from Caričin Grad) and then adopted the form similar to the contemporary Early Avar type. So we are convinced that the Streževo hoard is the first archaeological proof of Byzantine production of massive stirrups in the 6th century. Some other examples are offered too, but they still need to be checked. The stirrups were not the only innovation in the warfare equipment from the East that Rhomaioi adopted, just like Romans had done before.

